

УДК 159.923

Наталія Павлик

НЕВРОТИЧНИЙ ХАРАКТЕР ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК АКТУАЛЬНА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Сьогодні, в умовах загального зниження моральності у суспільстві, мо-лодь змушена шукати адекватні форми взаємодії з навколишнім світом із метою адаптації до соціуму. Але пристосування до морально-патогенних умов сучасної вітчизняної культури викликає характерологічні девіації, які детермінують невротичний розвиток особистості. Проте особливості невротичного характеру не лише не сприяють конструктивній комунікації з оточуючими людьми, але навпаки, створюють додаткові психологічні проблеми, які ще більше стимулюють невротизацію сучасної молоді. На-самперед, це стосується студентів педагогічних навчальних закладів. Юність є сензитивним періодом щодо самовиховання майбутнім педаго-гом власного характеру як інструменту педагогічного впливу.

Ефективне виховання учнівської молоді вимагає від учителя високого рівня не лише педагогічних здібностей, але й характерологічної культури, що про-являється у ціннісному ставленні до людей, сформованості комплексу кон-структивних і взаємоузгоджених рис характеру. Проблема формування харак-терологічних якостей педагога завжди цікавила дослідників педагогічної тво-рчості, оскільки оптимальна передача знань і формування гармонійної особис-тості учня можливі лише на основі встановлення довірливих високомораль-них стосунків між педагогом та учнем. Характер вчителя є важливим чинни-ком його духовної культури. Предметом педагогічної діяльності виступає особ-истість учня, тому педагогічний вплив має бути спрямованим на її конструк-тивний моральний розвиток. За К. Ушинським, лише власною особистістю можна виховати особистість учня, лише власним характером можна здійснити вплив на характер вихованця. Тому педагог має позитивно впливати живим моральним прикладом на становлення характеру учня. Психологічний порт-рет успішного вчителя може бути представлений комплексом таких рис: орга-нізованість, відповідальність, інтернальність, емпатія, совісність, чесність, до-віра до людей, доброзичливість, безкорисливість. Однак, як слушно зауважує С. Лесик, особистісне становлення сучасного педагога не завжди носить роз-виваючий характер, а може набувати й патохарактерологічної форми [4].

За результатами нашого попереднього дослідження було встановлено зако-номірність: негативні характерологічні риси особистості педагога підсвідомо

трансляються учням, підсилюючись негативним впливом масової культури. Інколи вчитель красномовно говорить про моральні якості, демонструючи у повсякденному житті байдужість, неповагу до оточуючих, егоїзм та інші аморальні прояви. Саме така психологічна вада (диспозиційно-поведінкова розбіжність) є найбільш поширеною серед сучасних педагогів. Дитина, спостерігаючи неузгодженість між тим, що вчитель говорить, і тим, як він себе поводить, неусвідомлено наслідує особистісну непослідовність і неконгруентність як основу розвитку невротичного характеру. Цим зумовлена актуальність вивчення психологічних факторів невротичного розвитку особистості. Акцент уваги психологічної науки має бути спрямованим на своєчасну діагностику і психологічну профілактику невротичного характеру особистості педагога.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми розвитку невротичного характеру особистості педагога та визначення психологічних чинників його прояву.

Аналіз даної проблеми доцільно розпочати з визначення й установлення взаємозв'язків між такими психологічними категоріями, як “невротичний характер” і “патохарактерологічний розвиток” особистості. Ми виходимо з того, що розвиток характеру людини може бути як конструктивним, спрямованим на формування гармонійної особистості, так і деструктивним. Порушення процесу конструктивного особистісного становлення зумовлює формування дисгармоній характеру особистості.

Уже з давніх часів учені описували різні варіанти дисгармонії стійких характерологічних рис, що визначають стиль життя і способи ставлення людини до себе й інших людей. Цілеспрямоване вивчення дисгармонійних характерів почалося з кінця XVIII с. Французькі дослідники Ф. Пінель і Б. Раш описують людей зі зміненим, викривленим характером. Англійська традиція представлена ім'ям Дж. Причарда, який описав феномен “морального божевілья”. Диференціація дисгармонійних характерів визначається головним чином соціальними й поведінковими критеріями. Аномалії особистості оцінюють із соціально-психологічних позицій за допомогою таких понять, як асоціальність, агресивність, відсутність почуття провини тощо. Відповідно до поглядів Дж. Причарда, в основі аномалій характеру лежить незасвоєння людиною моральних принципів, втрата або значне зниження самоконтролю, внаслідок чого індивідуум виявляє нездатність до благопристойного способу життя [12].

О. Кебріков уводить поняття “*патохарактерологічний розвиток*”, який призводить до формування дисгармонійної особистості. Г. Морозов вважає, що патохарактерологічний розвиток – це становлення *незрілої особистості* під впливом хронічних патогенних впливів негативних соціально-психологічних факторів (неправильного виховання, тривалих психотравмуючих ситуацій) [7]. Вчені визначають два основні психогенні механізми патохаракте-

рологічного розвитку: *закріплення* деструктивних особистісних реакцій (протесту, відмови, імітації), що виникли внаслідок психотравмуючого впливу, і пряме *стимулювання* неправильним вихованням тих або інших деструктивних рис характеру. Наприклад, розвитку невротичних рис істероїдної особистості (егоцентризму, вибуховості) сприяє обстановка обожнювання, виконання всіх бажань і примх дитини. Надмірна опіка сприяє розвитку боязкості, сором'язливості, вразливості [10]. Отже, *патохарактерологічний розвиток* – це психогенне патологічне формування характеру й особистості в цілому, пов'язане з неправильним вихованням та психотравмами [14].

Виділяють декілька рівнів патохарактерологічних змін особистості: від *невротичних* (поверхневий рівень), пов'язаних із психологічними факторами (стресами, психотравмами, дефектами виховання) до *психотичних* (глибокий рівень), пов'язаних із генетичними порушеннями. Д. Мелехов зазначає, що при патохарактерологічному розвитку особистість проходить ряд рівнів: від дисгармонії, декоординації її структурних частин до їхнього розпаду, дезінтеграції, деградації особистості [6, с. 30]. Невротичними симптомами виступають такі риси психологічної дезорганізації особистості: тривожність, нетерплячість, дратівливість тощо. А. Лічко вважає, що основою патохарактерологічного розвитку є *акцентуїований характер*, який виявляється у надмірній виразності певних характерологічних рис [5]. Невротичний характер виступає наслідком попереднього й одночасно відправним пунктом наступного патохарактерологічного розвитку. Основними чинниками виникнення девіацій характеру особистості є: наслідувана (вроджена) характерологічна патологія з дитинства, подібності характерологічних особливостей дітей і батьків [13]; несприятливі умови мікросоціального середовища (жорстокі умови виховання, втрата батьків, виховання в неповній родині або з батьками, що не приділяють дітям уваги, алкоголіками, асоціальними особистостями). А. Ворошилов говорить про те, що невротична особистість розвивається тоді, коли дитяча психіка запам'ятовує жахи з життя своїх батьків: пияцтво, бійки, лайки, відсутність моральних принципів, коли діти тривалий час перебувають в атмосфері суворої байдужості, відсутності турботи. Тому навіть у зовні благополучних родинах із високим рівнем матеріального стану при відсутності доброти й любові зростає кількість дітей із дефектами характеру [2].

У сучасній психотерапії невротичний характер і пов'язані з ним психологічні проблеми розглядаються як наслідок порушення значущих життєвих відносин людини [8]. Невротичний характер має такі прояви: втрата психологічного спокою (людина, зберігаючи ясну самокритику, тяготиться своїм станом, але нічого не може з ним зробити). Люди з невротичним характером примхливі, емоційно нестабільні, нещасливі, схильні до тривожності, страхів.

До емоційних розладів належать нестійкість настрою, підвищена драгівливість, зайва чутливість, вразливість. У складних ситуаціях у них виникають бурхливі емоційні спалахи, які змінюються депресією. Порушення вольової сфери проявляються слабовіллям, неорганізованістю. Стиль мислення носить характер безкомпромісності, в оцінках – виражена категоричність [1].

Дослідники (З. Фрейд, К. Хорні, В. Франкл, Е. Фромм, А. Маслоу, В. Менделевич) виділяють низку психологічних чинників невротичного розвитку особистості: звичка до неадаптивної поведінки, витіснення в несвідоме внутрішнього конфлікту, безкомпромісність установок, догматичний склад мислення, невміння прогнозувати конфлікт і готуватися до нього, невірні стереотипи поведінки, незадоволеність потреб у самоактуалізації, у знаходженні сенсу свого життя. Поступово в психоаналізі з'явилася розмежування між поняттями “симптоматичний невроз” і “*невроз характеру*”, який і є показником саме особистісної дисгармонії [9].

М. Папуш вводить два основні критерії для диференціації *рис невротичного характеру* від невротичних *симптомів* [11]: системність – це *система* невротичних симптомів, у якій кожен симптом пов'язаний з іншими, підтримує їх, всі симптоми становлять єдине ціле (невротичний характер); его-синтонність означає, що людина *приймає* риси свого невротичного характеру, “згодна” з ними, ставиться до них поблажливо. У випадку невротичних симптомів вона не приймає їх у свою особистість і ставиться до них критично.

Таким чином, робимо висновок, що *невротичний характер* – це система невротичних симптомів, прийнятих людиною як характерологічні риси власної особистості.

Для К. Хорні переконання, що характер є основою для розвитку неврозу, є аксіомою. Вона вважає, що невротичні риси характеру формуються з дитинства у зв'язку з “базальною тривожністю” і служать для її компенсації. К. Хорні розглядає роль суперництва і тривоги як чинники розвитку невротичних рис і визначає низку невротичних потреб людини: у любові та прихильності, невротичному почутті провини і страждання тощо. На нашу думку, всі ці потреби є нормальними, природними, якщо проявляються адекватно до ситуації й у розумних межах. Невротична особистість відрізняється неадекватністю сили даних потреб, що зумовлює непослідовність і невірноваженість її поведінки. К. Хорні вважає, що базисні риси невротичних характерів зумовлені труднощами соціалізації особистості та її асиміляції в культурному середовищі. На її думку, невротичність характеру полягає в тому, чи збігається спосіб життя особистості із загальноприйнятими соціальними зразками поведінки [15].

Говорячи про причинно-наслідкову закономірність між невротичним характером і порушенням соціалізації, ми повертаємося до ідеї

“порочного кола”: деструктивно-соціальні фактори сприяють розвитку невротичного характеру, що порушує соціалізацію особистості та стає чинником подальшого поглиблення невротизації.

М. Папуш вважає, що невротичний характер перебуває на поверхні особистості (це своєрідна “периферія особистості”, за допомогою якої людина взаємодіє з оточуючим світом). Майже всі люди наближені один до одного своїми невротичними характеристиками. Тому міжособистісні взаємодії є взаємодіями невротичних характерів, які пом’якшені соціальними нормами, установками, дисципліною. Деяка частина взаємодій соціально контролюється, і лише в області близьких міжособистісних відносин людина проявляє себе “справжньою невротичною особистістю”. Вона, як правило, не рефлексує своїх невротичних рис характеру, тому її відносини з соціумом відрізняються вираженою дисгармонійністю (егоцентризмом, непослідовністю, імпульсивністю). Наявність невротичного характеру протистоїть бажанню особистості розвиватися, працювати над собою [11].

Г. Гурджієв називає невротичний характер терміном “*викривлена особистість*” [3]. Формування невротичного характеру він представляє схемою. Людина як система позитивних задатків має потребу в опосередкуванні для того, щоб взаємодіяти з культурно-соціальним середовищем. Такою опосередкованою системою є виховання – введення дитини в контекст культури, що дозволяє їй адекватно поводитися в різних ситуаціях. Виховання може бути двох видів. В одному випадку соціокультурні норми конструктивно підтримують моральні задатки дитини (при правильному розвитку особистість стає здатною до екзистенціального вибору своєї поведінки). Але в сучасному соціумі так буває рідко, оскільки більшість вихователів самі не є морально здоровими. Тому невротичні характери відображаються в самому процесі виховання, і відбувається невротичний розвиток особистості. У результаті формується невротичний характер, який не узгоджує відносини особистості із середовищем, а лише детермінує самопідтримку невротичної реальності. Це і є *викривлена особистість*. Така ситуація створює індивідів, що відповідають лише зовнішнім соціальним вимогам [11]. Коли моральні запити особистості узгоджені із соціокультурним середовищем, формується психологічно здорова особистість, а якщо “виховане его” ігнорує запити духовно-моральної сутності, то ми маємо риси викривленої (невротичної) особистості, які поєднуються навколо головної риси в систему невротичного характеру.

Невротичний характер стає настільки стійким, що під його впливом відбувається перебудова всієї особистості. Власнику невротичного характеру його поведінка уявляється нормальною, оскільки він співвідносить її з образом, у якому вже є патологія [21]. Більшість сучасних дослідників сходяться

в тому, що невроз – це хвороба особистості. Дисгармонійність характеру приводить до того, що змінюється вся структура психічної діяльності людини. У виборі своїх учинків вона керується не реалістичними мотивами, а істотно зміненими мотивами *невротичної самоактуалізації*, якими є: егоцентризм, непомірне прагнення до визнання, тенденція до домінування, завищена самооцінка, упертість, уразливість, нетерпимість, схильність до пошуків приводів для вибухів афективної напруги. Переоцінка своїх реальних можливостей веде до того, що людина ставить завдання, які відповідають ілюзорній самооцінці, що перевищує можливості особистості. Основним мотиваційним механізмом є прагнення до маніпулювання людьми й контролю над ними [13]. Слід зазначити, що сучасні педагоги нерідко створюють конфліктні ситуації у стосунках з учнями, неусвідомлено прагнучи до актуалізації власних мотивів прагматичного самоствердження.

О. Ворошилов вважає, що невротична самоактуалізація особистості виражається у збереженні звичного стереотипу дій, у відході від перенапруг і стресів, небажаних контактів, у прагненні не втратити особистісну незалежність. При зіткненні з навколишніми ці люди в силу своєї вразливості, низької толерантності до стресу, не одержуючи позитивного підкріплення, почувають себе скривдженими [2].

Аналізуючи сучасні класифікації типів характерологічних дисгармоній, ми дійшли висновку, що провідними факторами формування дисгармоній характеру виступає несформованість *духовно-моральної* та *емоційно-вольової* сфер особистості. Девіації духовно-моральної сфери проявляються в нечутливості до моральних аспектів дійсності, несформованості моральних відносин, нездатності до відповідальності, до здійснення морального вибору, до прояву духовних почуттів (співстраждання, турботи). Емоційні розлади проявляються у амбівалентній енергетичній спрямованості: в одних випадках – це активні, стеничні емоції, в інших – їх енергетичний заряд знижений, емоції пасивні, астенічні. Вольові розлади пов'язані з неспійкістю інтересів, частою зміною захоплень, слабовіллям [9]. Іншими словами, при формуванні девіацій характеру має місце порушення духовно-моральної саморегуляції особистості.

Сучасний російський психотерапевт Д. Авдєєв також робить висновок, що при невротичному характері присутні дефекти духовно-моральної сфери: духовною основою невротичної особистості є дефіцит моральності, шкідливі звички. Якщо намалювати портрет “потенційного невротика”, це буде галерея типів, кожний із яких має схильність до переходу прихованих невротичних симптомів у реальні [1]. Від неврозу можна довго страждати, доки людина не зрозуміє справжніх причин власних страждань: своїх невірних установок, стереотипів поведінки, оцінної шкали. Єдине, що їй потрібно – це

смирненість, мир, доброта. Але саме ці якості й відсутні в характері невротика [1]. Часто страждання цих людей тривають роками, навіть десятиліттями: людина ходить по замкнутому колу (невротичні риси – психологічні проблеми – душевні страждання – посилення невротичних рис тощо).

Отже, невротичний характер – це сукупність стійких невротичних тенденцій, зумовлених викривленням системи відносин людини особистості (до себе, до навколишніх), які сприймаються як риси власної особистості.

Таким чином, за результатами теоретичного аналізу науково-психологічних джерел ми дійшли висновку, що одним з основних психологічних факторів розвитку невротичного характеру є порушення духовно-моральної саморегуляції особистості.

Розглянемо механізм психологічного захисту, який здійснюється за допомогою невротичних симптомів. Симптом, на думку психоаналітиків, виступає в якості захисту від свідомості прагнень, які не є соціально схвалюваними, але мають для особистості потужну мотиваційну силу. Людина, виявляючись у ситуації внутрішнього конфлікту між власними бажаннями і прагненням до соціального схвалення, відчуває негативні емоційні переживання: тривогу, страх, психічну напругу. За нашим переконанням, ця фрустрація, крім сексуальної, як це описано З. Фрейдом, стосується й усіх інших сфер функціонування особистості (стресових ситуацій, сімейних і виробничих конфліктів тощо). Якийсь час у людини вистачає емоційно-вольових зусиль, щоб справлятися з такою внутрішньо руйнівною ситуацією, але коли внутрішньоособистісний ресурс вичерпаний (рівень фрустрації перевищує можливості саморегуляції), тоді в хід ідуть невротичні симптоми, за допомогою яких ситуація деяким чином вирішується.

Отже, невротичний симптом (тривога, страх, занепокоєння, порушення сну й ін.) виражає поєднання різноспрямованих тенденцій (відразу до потягу, в якому соромно собі зізнатися, і одночасно захист цього ж потягу). Невротичні симптоми виражають витіснені бажання і підкріплюються фантазіями, що призводить до суперечливості поведінки людини (у віртуальному фантастичному світі вона реалізує власну мотивацію, а в реальному житті дотримується соціальних правил) [10]. У цьому і проявляється сутність невротичного характеру: непослідовність, суперечливість, нелогічність, невірноваженість поведінки, які зумовлені, на нашу думку, відсутністю рефлексії свого внутрішнього світу – з одного боку, і слабкістю духовно-моральної саморегуляції – з іншого. Саме духовно-моральна саморегуляція (як функція моральної самосвідомості й емоційно-вольових зусиль) дає можливість не лише усвідомити в собі джерело психічної напруги, але й дати йому моральну оцінку, виходячи з власної системи цінностей, а не з позиції зовнішніх соціальних норм.

Таким чином, до невротичних рис належать такі деструктивні особливості характеру, як поєднання несумісних тенденцій, що порушують цілісність характеру особистості та проявляються в непослідовності, суперечливості, нелогічності, неврівноваженості поведінки (наприклад, агресія до коханої людини). Можна сказати, що в цьому випадку внаслідок відсутності духовно-морального стержня особистості, який забезпечує процеси довільної саморегуляції поведінки, людина піддається впливу мотиваційних афектів, що не стримуються внутрішньоособистісними ціннісно-моральними регулятивами. А зовнішня морально-етична мотивація соціального схвалення не може протистояти стихії неприборканих пристрастей. Іншими словами, мова йде про несформованість стійкої системи моральних відносин особистості, що призводить до неадекватного сприйняття людиною себе і навколишньої дійсності.

Порушення в системі відносин людини з оточуючими зумовлюють неадекватність очікувань щодо дій і почуттів з боку інших людей. Наприклад, при відсутності моральних відносин до людей (довіри, симпатії, доброзичливості) і впливі психологічного захисту проєкції, особистість відчуває тривожність із приводу ставлення до себе і сама ставиться до навколишніх вороже, агресивно. У випадку надмірно сильної мотивації афіліації та схвалення, яка не стримується духовно-моральною саморегуляцією, механізм таких психологічних захистів, як фантазування й ідеалізація, призводить до сильної фрустрації та розчарування людини (внаслідок значних розбіжностей між ідеалізованими відносинами і реальною відсутністю подібної ідилії).

Представники психосоматичного напрямку звернули увагу на певні риси характеру, властиві людям із тими або іншими захворюваннями: наприклад, у гіпертоніків спостерігаються внутрішнє напруження, нетерпимість, прагнення до лідерства, емоційна нестійкість; при бронхіальній астмі в характері переважає нетерпимість; при судинних захворюваннях – боязкість, а захворювання щитовидної залози можуть бути викликані непомірно в усіх поведінкових проявах. Д. Авдєєв говорить про причинно-наслідкову залежність між дефектами в моральній сфері та схильністю до захворювань: “У тих, хто має схильність до заздрощів і непомірної пристрасті до грошей, нерідко розвиваються нервово-психічні захворювання; за пристрасть до солодощів людина страждає хворобами зубів; за непомірність у їжі розвиваються ожиріння, хвороби шлунка, підшлункової залози; за зневірою виникає депресія; гординя може стати духовною сутністю шизофренії; гнів провокує хвороби серцево-судинної системи” [1, с. 305]. Звідси можна зробити висновок, що в основі різних форм патохарактерологічного розвитку (зокрема невротичного) лежить “характерологічна дефектність” – комплекс деструктивних рис характеру, які є своєрідним “психологічним

механізмом запуску” того або іншого нервово-психічного захворювання. А саму хворобу можна розглядати як вторинне явище, наслідок або індикатор деструктивності особистісного розвитку. Якщо локалізувати область даної “характерологічної дефектності”, то видно, що мова йде саме про слабкість духовно-моральної саморегуляції.

Таким чином, на підставі теоретичного аналізу наукових джерел робимо висновок: невротичний характер особистості детермінований несформованістю духовно-моральної сфери (зверхністю, егоцентризмом, марнославством, брехливістю тощо) і девіаціями емоційно-вольової сфери особистості (психічною напруженістю, гнівливістю, емоційною нестійкістю, слабким самоконтролем). Слід зазначити, що прояв даних якостей у розумних межах і у відповідних ситуаціях може бути виправданим, але надмірна їх виразність викликає невротичний розвиток і соціально-психологічну дезадаптацію особистості. Тому комплекс даних рис характеру правомірно називати невротичним характером.

Особливостями структури невротичного характеру виступають: неврівноваженість, непослідовність, нелогічність дій, суперечливість, неузгодженість рис характеру. Альтернативою невротичних рис є поступливість, м’якість, спокій, смиренність, терплячість, доброта. Наведемо приклади негативного впливу невротичного характеру вчителя на ефективність його професійної діяльності.

Якщо у педагога не розвинута духовно-моральна сфера (він нещирий, егоїстичний, ворожий і не поважає учнів, безвідповідальний, впертий, не може зробити моральний вибір і визнати своїх помилок), то його невротичний характер спотворює взаємостосунки з учнями, оскільки атмосфера ворожості створює в учнів недовіру до педагога та є ознакою його педагогічної непридатності. Якщо вчитель має вади емоційно-вольової сфери (емоційну нестійкість, надмірну психічну напругу, тривожність, неорганізованість, імпульсивність, некеровану агресивність, непослідовність у діях, відсутність самоконтролю), то маємо справу з людиною, схильною до імпульсивного невротичного характеру, яка нездатна до підтримки дисципліни в класі, що також значно знижує ефективність її педагогічної діяльності.

Таким чином, невротичний характер особистості педагога є комплексом яскраво виражених деструктивних і неузгоджених рис особистості та перешкоджає здійсненню активного морально-виховного впливу. Невротичні риси характеру є чинниками спотворення стилю професійної діяльності педагога, а також факторами порушення взаємостосунків з учнями і виникнення психологічних і професійних проблем. Провідним психологічним фактором розвитку невротичного характеру особистості педагога є порушення його ду-

ховно-моральної саморегуляції, що зумовлює розбіжність змісту характерологічних рис на декларованому та поведінковому рівнях. Змістом невротичного характеру виступає комплекс деструктивних характерологічних рис, зумовлених несформованістю духовно-моральної сфери (гордістю, егоцентризмом, марнославством, екстернальністю, недовірою до людей, брехливістю, безсовісністю, безвідповідальністю), а також девіаціями емоційно-вольової сфери особистості (тривожністю, емоційною нестійкістю, слабким самоконтролем тощо). Особливостями структури невротичного характеру особистості педагога виступають: непослідовність, нелогічність вчинків, суперечливість рис, неврівноваженість характеру. Альтернативою невротичних рис характеру виступають поступливість, м'якість, спокій, смиренність, терплячість, доброта. Виховання даних якостей лежить в основі психотерапевтичної допомоги особистості педагога з невротичним характером.

1. Авдеев Д. А. Нервность: ее духовные причины и проявления / Д. А. Авдеев. — 6-е изд. — М. : “МБЦ Серафима Саровского”, “Омега”, 2009. — 320 с.
2. Ворошилов А. Формирование личности и коррекция трудных детей в лоне православной Церкви. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.kds.eparhia.ru/www/script/ps18_12_68589236111.html
3. Гурджиев Г. И. Вестник грядущего добра / Г. И. Гурджиев. — СПб. : Изд. Чернышева, 1993. — 125 с.
4. Лесик С. Г. Психологические особенности патохарактерологического изменения личности учителя в процессе профессиональной деятельности : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Софья Георгиевна Лесик. — Калуга, 2002. — 22 с.
5. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. — Л. : Медицина, 1983. — 208 с.
6. Мелехов Д. Е. Психиатрия и проблемы духовной жизни / Д. Е. Мелехов // Психиатрия и актуальные проблемы духовной жизни. — М. : Свято-Филаретовская высшая православно-христианская школа, 2003. — С. 12—61.
7. Морозов Г. В. Психогенные патологические формирования личности. Руководство по психиатрии / Г. В. Морозов // Посольство медицины. Психиатрия. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.medicus.ru/psychiatry/spec/?cont=article&art_id=2461&toPrint=1
8. Мясищев В. Н. Психология отношений: Избр. психол. труды / В. Н. Мясищев. — М. : Ин-т практ. Психологии ; Воронеж : НПО “МОДЭК”, 1995. — 356 с.
9. Невроз. Психоз. Пограничное расстройство. Невротический характер. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.neurosis.psy4.ru/neurchar.htm>
10. Невротические симптомы. Природа невротических симптомов / психологическая помощь. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.psystatus.ru/article.php?id=298>
11. Пануш М. П. Становление и развитие личности. Концепция невротического характера. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://papush.ru/index.php/personality-structure/194-2009-04-22-08-31-43>

12. Пограничное расстройство личности. Библиотека “Психиатрия и неврология” / Институт психотерапии и клинической психологии. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=2054>
13. Психопатии. Патохарактерологическое развитие личности : Медкурс // Информационный сервер. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.medkurs.ru/psychiatry/aperiodicities_maturity/section2756/17577.html
14. Расстройства личности (психопатии) — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://01101.ru/index.php/2010-10-04-17-12-23/137-2010-10-05-17-16-55.html>
15. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ / *Карен Хорни*. Пер. с англ. В. В. Старовойтова, общ. ред. Г. В. Бурменской. — М. : Прогресс, 1993. — 478 с.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2012

Н. Павлик

Невротический характер личности педагога как актуальная психолого-педагогическая проблема

Статья посвящена актуальной проблеме развития невротического характера личности педагога, который негативно влияет на процесс педагогической деятельности и обуславливает вектор деструктивного личностного развития как учителя, так и учеников. В статье проанализированы психологические факторы невротического развития личности педагога, рассмотрены основные формы его проявления. Важным фактором невротического характера выступает нарушение психологического механизма духовно-нравственной саморегуляции личности будущего педагога.

Ключевые слова: педагог, личность, характер, патохарактерологическое развитие личности, невротический характер, духовно-нравственная саморегуляция.

N. Pavlyk

Neurotic Character of Teacher's Personality as an Actual Psychological and Pedagogical Problem

The author deals with the actual problem of teacher's neurotic character development that negatively influences the process of pedagogical activity and determines a vector of destructive personal development of both teacher and pupils. The article analyzes psychological factors of neurotic development of a personality and considers basic forms of its developments. The infringement of the psychological mechanism of spiritual and moral self-control of the personality of a teacher is the major factor of neurotic character development.

Key words: teacher, personality, character, pathocharacterological development of a personality, neurotic character, spiritual and moral self-control.

Рецензент – доктор психологічних наук, доцент Н. І. Жигайло